

Dr hab. Katarzyna Kwapisz-Osadnik, profesor UŚ
Instytut Językoznawstwa
Uniwersytet Śląski

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr **Małgorzaty Sankowskiej-Jackiewicz** pt.

« Análisis contrastivo del uso del subjuntivo/congiuntivo en las oraciones subordinadas sustantivas
en la prensa española e italiana con referencia a la lengua polaca »

[Analiza kontrastywna użycia trybu łączącego w zdaniach podrzędnych podmiotowych i
dopełnieniowych w prasie hiszpańskiej i włoskiej z odniesieniem do języka polskiego]

Przedłożona mi do recenzji rozprawa doktorska Pani mgr Małgorzaty Sankowskiej-Jackiewicz to kontrastywne studium dotyczące występowania hiszpańskiego trybu subjuntivo oraz włoskiego trybu congiuntivo we współczesnych najbardziej popularnych dziennikach informacyjnych, tj. w El País i w La Repubblica. Temat nie tylko wzbudził mój entuzjazm i zainteresowanie, ale przede wszystkim ożywił uczucie nostalgii, gdyż wiele lat temu (2002) francuski tryb subjunctif, któremu poświęciłam badania na poziomie doktoratu, otworzył przede mną perspektywy badawcze i w konsekwencji stał się ważnym czynnikiem, który przyczynił się do uwierzenia we własne możliwości i umiejętności, a tym samym miał wpływ na budowanie mojej naukowej pewności siebie. Dziękuję więc wszystkim, dzięki którym mogłam oddać się lekturze rozprawy Pani mgr Sankowskiej-Jackiewicz.

Praca liczy ze wstępem 294 strony, po których 9 stron zajmują źródła, a następnie streszczenia w języku polskim i angielskim. Autorka stawia sobie wiele celów badawczych, z których wyraźnie zarysowują się dwa: 1. porównanie użycia trybu łączącego we współczesnym języku hiszpańskim i włoskim, oraz 2. analiza semantyczno-pragmatyczna funkcjonowania trybu łączącego w obu językach na podstawie przykładów wybranych z korpusu, na który składają się artykuły z hiszpańskiej i włoskiej prasy codziennej on-line. Plan badań przewiduje również refleksję glottodydaktyczną, a także obserwacje związane z przekładem trybu łączącego na język polski. Sądzę, że ta wielowątkowość badań na poziomie poruszania się w różnych obszarach, ale

też na poziomie poruszanych zakresów wewnątrzobszarowych, w konfrontacji ze złożonością funkcjonowania samego trybu już w obrębie jednego języka, to najsłabszy punkt rozprawy. W pracy naukowej ważna jest przecież umiejętność odpowiedzialnego wytyczania granic przestrzeni badawczej, tak aby rozprawa pozostała metodologicznie spójna. Ponadto realizacja takiej ilości celów powoduje, że czytelnik pozostaje z ogromnym niedosytem i paradoksalnym wrażeniem, że wszystkiego jest w rozprawie za dużo, a zarazem za mało jest dogłębnych analiz i w konsekwencji konkretnych konkluzji. Mgr Sankowskiej-Jackiewicz udaje się jednak utrzymać kontrolę nad wywodem, a tym samym spójność objaśnień i prowadzonych rozważań.

Uważną lekturę rozprawy rozpoczynamy od wstępu oraz 9 rozdziałów o charakterze teoretycznym. Autorka prowadzi nas przez główne wątki, na których osadzona zostanie później analiza. Tymi wątkami są: językoznawstwo kontrastywne, wybrane koncepcje z obszaru pragmatyki, pojęcia trybu i modalności, użycie trybów jako syntaktycznych, semantycznych, pragmatycznych i poznawczych znaczników subiektywności, temporalność i wyrażanie aspektu, także w języku polskim, prezentacja zdań podmiotowych i dopełnieniowych i na końcu opis korpusu.

Pierwszy rozdział części teoretycznej poświęcony jest językoznawstwu kontrastywnemu. Autorka dokonuje historycznego przeglądu badań porównawczych, omawia metody analizy porównawczej ze szczególnym uwzględnieniem kwestii *tertium comparationis* w tego typu badaniach. Dalej rozpatruje strukturę języka z uwzględnieniem poszczególnych poziomów, które podlegają porównaniu, a także typy korpusów, z których pochodzą egzemplifikacje zjawisk poddanych analizie porównawczej. Ponadto Doktorantka przedstawia krytykę podejścia porównawczego, jak i jego użyteczne aspekty.

Kolejny rozdział dotyczy wybranych teorii z zakresu pragmatyki, które zdaniem mgr Sankowskiej-Jackiewicz są istotne dla wyjaśnienia funkcjonowania trybów gramatycznych. Proponowane podejście pragmatyczne uważam za nieszablonowe, jeśli chodzi o analizę trybów w języku. Poszukiwanie związku między typem aktu mowy, regułami konwersacyjnymi Grice'a oraz Sperbera i Wilson czy też grzecznością językową a wyborem trybu to ciekawy trop pozwalający zgłębić wpływ sytuacji komunikacyjnej i intencji lokutora na możliwości interpretacyjne rzeczywistości, odbijające się w doborze predykatów i ich leksykalnych i gramatycznych konfiguracjach.

Trzeci rozdział rozprawy mgr Sankowska-Jackiewicz poświęca pojęciu trybu oraz zjawisku modalności w języku, co jest całkowicie zrozumiałe, skoro przedmiotem badań jest tryb

gramatyczny. Ku mojemu wielkiemu zdziwieniu, ale też rozczarowaniu, rozdział ten liczy zaledwie 4 strony, na których Doktorantka zawarła podstawowe, najprostsze wiadomości dotyczące przede wszystkim tradycyjnego rozróżnienia trybów w językach hiszpańskim, włoskim oraz w języku polskim. Dokładnie tyle o trybach można wyczytać z Wikipedii. Zagadnienie modalności Doktorantka potraktowała równie symbolicznie, odwołując się do 2 prac poświęconych w istocie trybom, a nie modalności - mam tu na myśli pracę W. Nowikowa z 2001 r. pt. « La alternancia de los modos indicativo y subjuntivo en las cláusulas subordinadas sustantivas » oraz pracę W. Nowikowa i A. Pamiesa Bertràna z 2015 r. pt. « Los modos verbales en español y polaco ». A przecież modalność w języku (pomijam tutaj modalność logiczną) to szerokie spektrum zjawisk, na które składają się przede wszystkim różne inicjatywy klasyfikujące oraz wyróżnienie i próby opisu elementów języka, za pomocą których modalności są wyrażane (cf. Kwapisz-Osadnik 2009).

Z modalnością związane jest zjawisko subiektywności, które pojawia się w tytule kolejnego rozdziału, jednak Doktorantka nie poświęca mu uwagi, a przechodzi do kwestii alternacji trybów oznajmującego i subjuntivo/congiuntivo na poziomie składni: tryb łączący jako znacznik zdania podrzędnego (4.1) zwłaszcza w kontekście negacji i pytania (4.7 i 4.8); na poziomie semantyki: tryb łączący jako znacznik nieasercji (4.2) związany z typem predykatu zdania głównego (4.5), na poziomie pragmatyki: tryb łączący jako znacznik informacji nierelevantnych (4.3) oraz jako znacznik okurencji sytuacji, o której mowa (4.4), i w końcu na poziomie kognitywnym (tryb łączący jako efekt procesu integracji przestrzeni mentalnych reprezentujących możliwości (4.6). Ta część rozprawy z jednej strony świadczy o dostrzeżeniu przez Autorkę różnorodności podejść i koncepcji związanych z opisem funkcjonowania trybów, z drugiej jednak strony ukazuje pewną dezorientację i w konsekwencji brak logicznej organizacji omawianych zagadnień.

Rozdział piąty, poświęcony kryzysowi congiuntivo we współczesnym włoskim, uważam za niekonieczny, gdyż odbiega od głównych wątków badań, a liczy tylko 3 strony.

Z rozdziałami szóstym i siódmym wróciło do mnie uczucie niedosytu, które pojawiło się podczas lektury rozdziału na temat modalności i trybów. Mgr Sankowska-Jackiewicz potraktowała zjawiska temporalności i aspektowości w sposób utarty i zaledwie orientacyjny, tymczasem podobnie jak modalność, kategorie związane z temporalnością i aspektowością wymykają się uproszczonym schematom opisu. Rozumiem jednak, że intencją Doktorantki był opis form hiszpańskiego subjuntivo oraz włoskiego congiuntivo, a także wykazanie tych form czasowych trybu oznajmującego i trybu przypuszczającego, z którymi najczęściej mamy do czynienia w przypadku alternacji. Podział na dwa rozdziały, w których osobno Autorka omawia czasowość i

aspektowość w językach hiszpańskim i włoskim oraz w języku polskim uważam za mało przekonujący: są to przecież porównywalne zjawiska różniące się jedynie sposobami wyrażania.

Kolejny rozdział mgr Sankowska-Jackiewicz dedykuje zdaniom podrzędnym podmiotowym i dopełnieniowym. Zabrakło mi na tych 2 stronach terminologicznego zestawienia składni zdań w języku hiszpańskim i włoskim, co uwypukliłoby kontrasty na poziomie opisu, a właśnie o nie w tej rozprawie chodzi.

Rozdział dziewiąty zawiera opis korpusu i zamyka część teoretyczną.

Po lekturze rozdziałów poświęconych zagadnieniom teoretycznym nasuwają się następujące ogólne spostrzeżenia: po pierwsze, chcąc wprowadzić w tematykę rozprawy, mgr Sankowska-Jackiewicz zdecydowała się poruszyć właściwie wszystkie wątki badawcze związane z problematyką, co doprowadziło do uproszczeń i braku własnych przemyśleń; po drugie, prezentacja oparta została o kilka źródeł bibliograficznych, co dodatkowo pogłębia wrażenie szablonowości wywodu; po trzecie, zabrakło doprecyzowania wyboru metodologii, co poskutkowało brakiem bardziej wnikliwego opisu w części analitycznej.

Część praktyczna rozprawy składa się z jednego rozdziału podzielonego na dwa główne podrozdziały: pierwszy poświęcony jest wydobyciu różnic w funkcjonowaniu trybu łączącego w języku hiszpańskim i włoskim na poziomie składni, zaś drugi dotyczy poziomu semantyczno-pragmatycznego. Na poziomie składni wybrane przez mgr Sankowską-Jackiewicz przykłady z zebranego obszernego korpusu prasowego potwierdzają rolę takich czynników, jak podrzędność, obecność spójnika *que/che* czy antepozycja, w stosowaniu trybu łączącego w obu językach. Sądzę, że ciekawym podsumowaniem tej części byłoby zestawienie w tabelkach podobieństw i różnic funkcjonowania trybu łączącego w hiszpańskim i włoskim na poziomie morfo-syntaktycznym.

Lektura najważniejszej części rozprawy, tj. rozdziału poświęconemu analizie czynników z poziomu semantyczno-pragmatycznego determinujących użycie trybów w hiszpańskim i włoskim, sprawiła mi pewną trudność związaną z faktem, że nie do końca przekonała mnie idea połączenia poziomu semantyki i pragmatyki. Znaczenie predykatów ma oczywisty kluczowy związek z użyciem trybów nie tylko w obszarze pragmatyki, ale również w obszarze składni, co zresztą Autorka zaznaczyła, chodzi mi jednak o precyzję i konsekwencję badawczą, czyli kiedy prowadzimy analizę na poziomie pragmatyki, wtedy mamy do czynienia z różnymi postawami mówiących i ich intencjami komunikacyjnymi, a nie z predykatami i sposobami ich wyrażania. Tymczasem to właśnie predykaty i sposoby ich wyrażania stały się decydującym czynnikiem organizującym tę część

rozprawy, zaś argumentacja oparta została na wskazaniu przypadków alternacji z określonymi czasami w różnych trybach, a także na zwróceniu uwagi na rolę intencji mówiącego, który z jednej strony zawiesza odpowiedzialność za uznanie realności sytuacji, o której mówi, a z drugiej strony nawet jeśli nie może tego zrobić, jak w przypadku zdania *Me molesta que se haya ido*, to intencją jest oznajmienie stanu emocjonalnego, a nie faktu, że ktoś sobie poszedł lub wyjechał. W tej części zabrakło mi również większego zniuansowania w prowadzeniu analiz; np. brak zainteresowania kontekstem hipotetycznym czy rola wyrażen gradacyjnych w zawieszaniu asercji (cf. Kwapisz-Osadnik 2002, « Le subjonctif et l'expression de l'expérience. Esquisse cognitive de la dynamique des modes indicatif/subjonctif en français »). W swoich komentarzach mgr Sankowska-Jackowska bardzo często przywołuje normę oraz jakąś teorię, które mają stanowić punkt odniesienia do wyjaśnienia użyc trybów mniej prototypowych. Jeśli można dopuścić normę jako wykładnik użycia, to nie do końca rozumiem o jaką teorię chodzi Doktorantce (np. str. 190 « ... hemos descrito la cuestión desde el punto de vista de la teoría presentada en las gramáticas ... », str. 210 « ...aunque en teoría no debería haber tantas diferencias... », str. 211 « ...teóricamente la negación no cambia el modo ... », str. 217 « ...según la teoría también se puede usar el conjuntivo ... », str. 234 « ...desde el punto de vista de la teoría se debería usar el conjuntivo... », str. 235 « Concerniente a la teoría, se presenta ... », str. 250 « Respecto a la teoría, según la RAE... »). Z kolei powoływanie się na podręczniki w przypadku wyznaczania normy jest pewnym uproszczeniem, chodzi chyba bardziej o frekwencję użycia, a do jej weryfikacji służą dziś ilościowe badania korpusowe.

Do części praktycznej zaliczyć można także rozdział jedenasty, w którym Autorka dokonuje analizy polskich wykładników trybu łączącego w kontekstach jego użycia w hiszpańskim i włoskim, odwołując się tym razem do różnych tytułów prasy polskiej. Uważam te rozważania za niekonieczne, gdyż samo porównanie hiszpańskiego trybu subjuntivo i włoskiego congiuntivo, nawet gdyby było osadzone w jednej metodologii, jest na tyle złożone, że wystarczyłoby na temat rozprawy doktorskiej. Rozumiem jednak cele na poziomie dydaktyki oraz przekładu, które zmotywowały mgr Sankowską-Jackiewicz do przeprowadzenia tego typu analizy. Po wielu latach zajmowania się trybem łączącym we francuskim i we włoskim doszłam do wniosku, że nie ma on ekwiwalentów w języku polskim, w konsekwencji żaden manewr językowy nie odda funkcji, jaką spełnia w językach romańskich.

Całość rozprawy zamykają wnioski, w których powracają kwestie omawiane w częściach analitycznych. Szkoda, że Doktorantka nie podzieliła się w tej końcowej części własnymi obserwacjami związanymi np. z trudnościami, które napotkała podczas badań. W podsumowaniu zabrakło mi bardziej krytycznych uwag co do wybranych teorii reprezentujących różne obszary badań językoznawczych, jak również większego nacisku na pragmatyczny aspekt proponowanych analiz.

Na zakończenie z recenzenckiego obowiązku zatrzymam się jeszcze nad stroną językową i redakcyjną pracy. Choć mgr Sankowska-Jackiewicz nie ustrzegła się przed drobnymi usterkami, które zaznaczyłam w egzemplarzu rozprawy (tekst z naniesionymi poprawkami chętnie udostępnię Doktorantce, aby mogła dopracować warstwę językową w przypadku ewentualnej publikacji), to godna uwagi jest dbałość o szatę edytorską całej rozprawy i determinacja, z jaką prowadzony jest naukowy wywód. Obie te cechy sprawiają, że pracę czyta się z zainteresowaniem i przyjemnością. Zauważyłam też, że mgr Sankowska-Jackiewicz bardzo często używa w pracy zwrotów i przysłówków w stylu *Es evidente que*, *Està claro che*, *Non cabe duda que*, *Indudablemente*, *Seguramente*, *Naturalmente*. Jako młody badacz słyszałam wielokrotnie i zapamiętałam sobie uwagę moich naukowych mentorów, że w nauce nic nie jest oczywiste, dlatego takich zwrotów należy unikać w pracach naukowych.

Konkludując, wobec wszystkich poczynionych uwag i wyrażonych refleksji, wywód jest poprawny merytorycznie, właściwie udokumentowany, spójny organizacyjnie oraz osadzony w jednorodnym korpusie. Stwierdzam zatem, że praca doktorska mgr **Małgorzaty Sankowskiej-Jackiewicz** spełnia wymogi stawiane tego typu pracom w myśl ustawy z Dz.U. 2017 poz. 859 z dnia 21 kwietnia 2017 r. « o tytule naukowym i stopniach naukowych oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki » i wnioskuję o dopuszczenie jej Autorki do dalszych czynności przewodu doktorskiego.

Ustanojone Uwagi - osadzić

Katowice, 11 sierpnia 2020r.